

Гордана Благојевић

Етнографски институт САНУ, Београд – Србија

e-mail: gordanablago@gmail.com

ПРИЧАСНЕ ПЕСМЕ ИЗМЕЂУ НАВИКЕ И ИНОВАЦИЈЕ. САВРЕМЕНА МУЗИЧКА ПРАКСА У ЦРКВАМА БЕОГРАДСКО-КАРЛОВАЧКЕ МИТРОПОЛИЈЕ

Апстракт: У фокусу овог рада налазе се фактори који утичу на формирање савременог репертоара богослужбених песама на примеру причасних песама у музичкој пракси на територији Београдско-карловачке митрополије. У раду се сагледава комплексан однос хорова и певача црквене музике (појаца), свештенства и верника који присуствују богослужењима, кроз одабир причасних песама.

Кључне речи: причасне песме (причасни), Српска православна црква, појци, београдске цркве, навика, иновација

У фокусу овестудије налазе се причасне песме (причасни) у савременој музичкој пракси Српске православне цркве.¹ Рад је настао као резултат теренских истраживања са активним појачким учествовањем на богослужењима на територији Београда од деведесетих година 20. века до данас.² Узети су у обзир постојећи причасни, а поред тога је спроведено етнолошко истраживање, тј. разговори и дубински интервјуи са верницима, појцима и свештенством.³

Причастан је у дијахронијској перспективи представљао надахнуће како за писце стихова, тако и мелодија. По питању текста, осим уобичајених стихова традиционално предвиђених за певање током причешћивања свештенства и верника, користе се и паралитургијски текстови, тзв. „богомолјачке“ и друге песме. И умузичком погледу, присутна су веома разноврсна решења. Појављују се мелодије надахнуте

1 Овај текст је резултат рада на пројекту број 177022, *Народна култура Срба између Истока и Запада*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

2 Дијахронијски увид у ситуацију *изнутра* као учесник (певач) имала сам у црквама Светог Александра Невског и Светих Апостола Петра и Павла у којима сам током деведесетих година 20. века певала византијскинапеву женском византијском хору „Свети Јован Дамаскин“, а затим све до данас тзв. „народним“ певничким праксом, и у капели светог Јована Златоуста у Студентском граду где певам византијскинапевод 2009. године до данас. Поред тога, од 2012. године учествујем на богослужењима у многим београдским црквама као члан мешовитог српског византијског хора „Мојсије Петровић“.

3 Посебно се захваљујем доценту др Драгану Ашковићу са Теолошког факултета у Београду, хоровама вишегласних хорова Јелени Тонић из цркве Светог Александра Невског, Невени Ивановић из цркве Покрова Пресвете Богородице, Милораду Маринковићу из цркве Светог Трифуна у Малом Мокром Лугу. Свим појцима из певница при цркви Светог Александра Невског и цркви Светих апостола Петра и Павла. Велику захвалност дугујем верницима из поменутих парохија, као и из многобројних других парохија Београдско-карловачке митрополије.

српским народним песмама, византијским напевом, као и ауторска дела савремених композитора. У тексту се анализира који све друштвени и културолошки фактори утичу на формирање текстова и мелодија. Током овог истраживања покушала сам да испитам који је удео и иницијатива верног народа, музичара - стваралаца, извођача - појача и свештенства и црквене јерархије.

Дефиниција и врсте причасних песама; начини певања

Причастан представља литургијску песму која се пева, како и сам њен назив упућује, у току причешћивањасвештенства и верног народа, када се Тело Христово раздељује на честице верницима који му постају сапричасни, тј. Његов део.

Певање причасна је древна традиција која је заједничка и западним литургијама, а такође и несторијанској литургији, литургији апостола Тадеја и Марка, апостола Јакова, коптској литургији.⁴ Кроз историју Цркве настајали су, трансформисали се и из праксе нестајали различити облици Литургије. У Српској православној цркви уобичајено се служи Литургија Светог Јована Златоустог, затим Литургија Светог Василија Великог(десет пута годишње) и Литургија Пређеосвећених дарова – светог Григорија Двојеслова папе Римског (током Васкршњег поста).

Врхунац и смисао сваког литургијског сабрања представља свето причешће. У току причешћивања певају се различите причасне песме које су се мењаледијахронијски под утицајем различитих фактора. Дакле, на разноврсност причасних песама утицале су и локалне, културне и историјске прилике, као и естетски назори појача.

Према речима грчког литургичара Јоаниса Фундулиса, причастан се првобитно певао по узору на прокимене. Током причешћивања читао се неки пригодни псалм који позива вернике на причешће или се односи на празник. Један стих псалма са припевом *алилуја* био је одабран као причастан који је певан као рефрен после сваког прочитаног стиха псалма. Други начин појања, био је да се причасни псалм поје антифоно, али без понављања припева, него се после сваког стиха поје као припев *алилуја*.⁵ Осим тога, постоје и причасни који не садрже библијски текст, него су узети из неке црквене песме, као причастан Пасхе *Тјело Христово примите, извора бесмртнога окусите*. Ови причасни такође имају као припев *алилуја*. Постоје и причасни о којима сведочи традиција, али се данас не употребљавају. Током развоја причасна, престао је да се чита цео псалм. Остао је само један стих причасна, а мелодија се певала у спором темпу. Према Фундулису и током причешћивања народа, требало би да се поје иста причасна песма као и приликом причешћивања свештеника.⁶

Исти аутор сматра да се „причастан данас налази у опасности“. Разлог види у томе што споре мелодије нису у складу са музичким укусом нашег времена, па појци певају песме које нису предвиђене типиком.⁷ Поставља се питање да ли се савремени верници данас моле и певају својим аутентичним изразом у православном духу, тј. да ли и у којој мери данас у Српској православној цркви постоје химнографи и мелоди и да ли се њихова дела изводе на богослужењима.

Поменути ранохришћански начини певања причасна поново су уведени у српску литургијску праксу деведесетих година 20. века на београдском Теолошком факултету, залагањем професора литургике Ненада Милошевића, Фундулисовог

4 Керн 2003, 42.

5 Фундулис 2004, 203.

6 Фундулис 2004, 204-206.

7 Исто, 205.

ученика. Ова пракса се раширила на мањи број београдских парохија, углавном приликом тзв. певничког певања, било *српским народним* или византијским напевом. Псалми се углавном певају на савременом српском језику. Певачи који практикују српски народни напевпевају псалам из ког је узет типиком прописани причасни стих, углавном у првом, трећем или шестом гласу.

Пракса причасних песама у Београду данас

У Српској православној цркви данас је у употреби неколико пракси певања. То су једногласно појање у византијској и поствизантијској традицији (општеприхваћени назив за ову врсту певања је *византијско*), затим новије *певничко* српско црквено појање – тзв. „српско народно црквено појање“ и вишегласно хорско певање.⁸ Вишегласје представља хронолошки најновији стил певања, који се у српској црквеној пракси појавио у четвртој деценији 19. века.⁹

Пресудну улогу у одабиру праксе певања има старешина храма. Основна пракса је народна певничка коју познају сви свештеници јер се изучава у православним богословијама и на теолошким факултетима. У зависности од укуса јереја, као и од постојања могућности да се хорски певачи окупе и оспособе за извођење, могу бити присутни и вишегласни хорови или појци који поју византијски напев као солисти или каохор. Иако се у већини случајева ради о веома искључивим естетским критеријумима, треба споменути блаженопочившег јереја Љубодрага Хаџи-Петровића који су ставови сведочили о богатству православног предања и могућностима помирења између различитих музичких традиција. За време његовог старешинства, током деведесетих година 20. века, у храму Светог Александра Невског у Београду било је места за сва три „стила“ православног појања у Српској православној цркви.

Прво што се уочава, то је да се у већини београдских парохија певају различите песме за причешће свештенства и верника. Наиме, за причешће свештеника репертоар је много разноврснији. Типиком је прописано које ће се песме певати за причешће. У Београдско-карловачкој митрополији углавном се користи типик који је приредио протојереј Василије Николајевић,¹⁰ као и издање типика које се детаљно припрема за сваку годину.¹¹ Типиком су сугерисане за певање одређене прикладне причасне песме у зависности од дана, тј. празника.

Међутим, теренска истраживања су показала да у многим парохијама песме сугерисане типиком нису често на репертоару. Уместо њих се певају неке друге песме. На одабир песама утиче врста музичког састава, тј. да ли на одређеном богослужењу учествује вишегласни хор, „народна“ или „византијска“ певница. У случају када пева вишегласни хор најчешће се може чути *Хвалите* Стевана Мокрањца, а понекад *Хвалите* Корнелија Станковића. Иако су то песме предвиђене за недељну Литругију, оне се могу чути и у друге дане. Диригент и композитор Миодраг Маринковић разлог томе види у више чинилаца. Као прво, то је „ствар укуса“ самих певача који ће певати само мелодије које им се свиђају. Затим, то је „критеријум улагања напора за учење новог“. Уколико је за неку композицију потребно уложити много труда, од тога се и поред њене естетске пријемчивости одустаје. Дакле, лепота мелодије није довољна мотивација за учење новог музичког садржаја. Према сведочењу неких певача, на причасну песму се понекад гледа као на „згодно место да се мало одмори“.

8 Перковић-Радак 2008, 5.

9 Исто.

10 Николајевић 1984.

11 Типик 2014.

Са друге стране, битан је и економски фактор, тј. да ли постоје материјална средства за набављање књига нотних зборника. Према речима диригенткиње Јелене Тонић, када је 1993. године почела да пева у вишегласном хору у цркви Светог Александра Невског, на располагању су имали не велики број књига - стара издања Ластавичиног *Празничног појања*,¹² затим *Осмогласник*, *Опште* и *Страно пјеније* Стевана Мокрањца,¹³ а од 1994. године и *Зборник* Ненада Барачког:¹⁴ „иако су то једногласни записи, користили смо их, било да по њима напишем причасне стихове за хор било да их отпевамо једногласно“. Јелена Тонић каже да је међу београдским црквеним хорovima деведесетих посебно било популарно *Хвалите* Бортњанског. На месту причасна се веома често певао руски полијелеј *Хвалите имја Господње*, за трогласни женски хор. Хор је певао и самопроизвољни причастен *Скажи ми Господи* Корнелија Станковића.¹⁵

Интернет сајтови са нотама умногоме су допринели обогаћивању репертоара и у београдским парохијама. Диригенткиња Тонић каже да највећи избор причасних песама налази на садржајно богатим и уређеним руским сајтовима са збиркама богослужбених песама. Овај хор у новије време користи и *Сабрана дела* Мокрањца¹⁶ са мноштвом хорских аранжмана, као и нотна издања са црквеном музиком Тихомира Остојића¹⁷ и Корнелија Станковића.¹⁸

Диригенткиња Јелена Тонић углавном поштује прописани причасни стих, тако да хор најчешће недељом пева *Хвалите* Ст. Мокрањца или Т. Остојића, као и К. Станковића тзв. *руско Хвалите*, и понекад *Хвалите* савременог композитора М. Петровића. У случају када се у недељу слави и неки светитељ, на репертоару су и причасне песме *В памјат вјечнују* и *Радујтесја праведни* (једногласни напев из *Општег појања* Ст. Мокрањца). Празником се пева прописани причасни стих. Редовно је то неки руски аранжман, јер у српским записима нема свих празничних причасних песама чак ни у једногласној верзији. Има ситуација у којима се текст прописаног псалма додаје мелодији неког другог причасна из Мокрањчевог *Општег појања*. Јелена Тонић води рачуна да и мелодија и аранжман буду што једноставнији. У случају када се користе дела руских аутора, то су по могућству *гречески* или *кијевски* распев. Уколико остане времена, пева се и некастихира са вечерње односно јутарње службе која се текстом уклапа у садржај одређеног празника.

У разним београдским храмовима као причастан се може чути и *Богородице Дјево* (више различитих мелодија), *Боже во Имја Твоје*, *Благослови душе моја Господа*, *Молитву пролију*, *Господ просвешченије моје* и сл. Од деведесетих, па све до 2010. године као причасна песма била је веома популарна *Чистаја Дјево*. Постоје две варијанте. Једна према *Духовној лири* светог владике Николаја Велимировића *Ти си милост и чистота, ти си радост и доброта*. Друга је песма Светог Нектарија Егинског, преведена са грчког. У оба случаја користи се грчки напев. Под утицајем актуелизације византијског стила певања вишегласни хор у цркви Светог Александра Невског је у свом вишегласном аранжману певао псалме 22-23. и 135-6.

---

12 Ластавица 1969.

13 Мокрањац 1920, Мокрањац 1922, Мокрањац 1935.

14 Барачки 1923 [1995].

15 Пено 2004, 121-151.

16 Мокрањац 1995.

17 Остојић 2010.

18 Станковић 1994.

Богомољачке песме

Посебну карактеристику литургијског живота не самоу београдским црквама, већ и широм Српске православне цркве представља употреба тзв. „богомoљачких“ песама у Литургији. Истраживање је показало да ове песме представљају омиљени жанр како у „народној“ певничкој пракси, тако и међу певачима вишегласних хорова. Навешћу само неке од омиљених песама, као на пример *Недеља у храму*, *Ој недеља најсветији дане*, *Ајте браћо белој цркви*, *Небеска Србија*, *Два анђела шеташе*, *Песма о слепом Вартимеју*, *Василије свети поносе монаха*, итд.

Настанак богомољачких песама везан је за настанак и развој богомољачког покрета између два светска рата.¹⁹ *Богомољачким* је овај религијско – морални покрет српских православних сељака назван због изузетно побожног начина живота његових следбеника. Покрет је настао крајем 19. и почетком 20. века, после великих народних страдања у честим ратовима. Епископ Николај Велимировић прихватио је бригу о њему сачувавши га под окриљем Цркве.²⁰

Велики допринос истраживању ове врсте песама дао је Драган Ашковић, који је и докторирао на ту тему.²¹ Према речима овог аутора, „у богомољачким песмама огледа се синтеза народне и црквене музичке традиције. Примарна улога у том процесу припала је обичном народу“.²² Исти аутор сматра да богомољачке песме нису заузеле значајнији статус међу црквеним богослужбеним песмама „оне су остале неутралне, а самим тим изванцрквене“.²³

Међутим, моје истраживање показује управо супротно – оне су веома популарне у верном народу, и то не само у руралним срединама, него и у престоници. Настале су на селу, а своју популарност имају и дан данас после више деценија у урбаним условима. Осим тога, оне су настале као ванлитургијске, али су временом ушле у литургијску праксу и то као песме које се певају у најсветијем тренутку – при светом причешћу. Веома често певају се и на крају Литургије, приликом дељења нафоре.

Сматрам да разлог томе треба тражити у чињеници да је после Другог светског рата широм Србије дошло до масовних унутрашњих миграција становништва из села у градове. То је било у складу са новом комунистичком идеологијом стварања пролетеријата. Тај новонастали слој становништва у градским условима није могао да практикује многе народне обичаје. Током обнављања црквеног живота деведесетих година 20. века, многи потомци ових пролетера су у богомољачким песмама препознали *песме из старог краја* својих предака које радо певају у цркви.

Богомољачке песме имају музички израз народних песама. Ашковићеве музичке анализе показале су да, мелодије ових песама највећим делом имају темељ на дурској, а ређе на молској тоналној основи. То је погодновало увођењу пратећег гласа који је подсећао на народне песме које се певају *на бас*.²⁴ Према овом аутору „скоро сви текстови ових песама могу да се певају и на више различитих мелодија. Такође, више различитих текстова могу да се певају на исте мелодије. Многе од песама су испеване на потпуно исте или делимично измењене мелодије из најразличитије народне,

19 Ашковић 2006, 17

20 Суботић 1996, 13.

21 Ашковић 2010.

22 Ашковић 2010, 268.

23 Исто.

24 У српској народној традицији певање „на бас“ представља новији начин народног певања у групи које се изводи двогласно (Ранковић 2008, 715).

црквене и стране музичке традиције“.²⁵ Богомољачке песме се певају из песмарица у којима су публиковани текстови, док се мелодије углавном преносе усменим путем.²⁶ Током истраживања која сам обавила у београдским парохијама уочила самједну занимљивост: током деведесетих година 20. века мањи број богомољачких песама *повизантишњен*. Заправо, дошло је до тога да се текстови певају на мелодије из византијског ирмолошког напева. Тако, на пример, песма *Крст је сила и знамење* има своју старију *богомолјачку* мелодију, али и новију *византијску* варијанту. Песма *Света мученица Фотина* има „византијску“ мелодију, а у припеву се појављују слогови *еру рем* – део кратиме, као и стих на грчком језику *Αγιοσεισαι Κύριε – Свет јеси Господе*.

Осим пријемчивих мелодија, један од битних фактора који утиче на популарност богомољачких песама јесте чињеница да се оне певају на говорном српском језику. Испитаници у овом истраживању наглашавају да желе да разумеју шта се пева и да певају на свом језику.

Према речима Милорада Маринковића „има хориста који воле богомољачке песме и кад дође причастан они једва чекају да се на то пређе“. Овај музичар то тумачи начином живота који је веома урбан: „те „песмице“ су једини прозор у нешто рурално, старо где људи виде неку носталгију и зато их воле“. У неким парохијама „мери се побожност“ према томе колико знаш тих песмица: „ако знаш пуно песмица, значи да си учествовао у разним неконвенционалним службама по манастирима, и у разним литијама где се оне певају“. На литургијама у току поста може да се отпева много више песама, јер има више причасника. Када нема пуно причасника, онда се отпева само утврђени причастан.

Диригенткиња Јелена Тонић каже да њен хор пева богомољачке песме на крају Литургије, када се дели нафора: „ми веома волимо и негујемо богомољачке песме, ја их сматрам снажним, једноставним и непосредним средством 'представљања' празника или лика/житија светитеља“. Осим опште познатих песама из разних песмарица, сваке недеље отпевају песму из *Пролога* за тај дан – уколико је написана. Текст песме отпевају или на неку од мелодија познатијих песама или као тропарски шести глас.

Литургија Пређеосвећених дарова је карактеристична по томе што се у њој увек пева предвиђени причастан, *Вкусите и видите јако благ Господ, алилуја*. Ретка су извођења ове Литургије од стране вишегласних хорова, јер се служи у радне дане, што је отежавајући фактор да се окупи више хорских певача.

Причасни за верни народ је скоро искључиво песма састављена из два причасна стиха – уобичајеног пасхалног и са литургије Пређеосвећених дарова: *Тјело Христово примите, источника бесмртнаго вкусите. Вкусите и видите јако благ Господ. Алилуја (Тело Христово примите, извора бесмртнаго окусите. Окусите и видите како је благ Господ. Алилуја)*. Овај први стих – пасхалног причасна се у пракси Српске православне цркве пева на свим Литургијама (осим Пређеосвећених дарова, када се пева само други стих), као континуитет ранохришћанског схватања да свака Литургија сведочи централну истину хришћанске вере – васкрсење Христово. На велике празнике, када има више људи који се причешћују, певају се и друге песме и када се причешћују верници. У погледу причасна *Тјело Христово* углавном се пева тзв. *кратко*, које је

25 Ашковић 2010, 270.

26 *Духовна лира*, одабрао и средио протосинђел хаџи др Стефан Чакић, Нови Сад 1986. *Појте Богу нашему, појте*, Молитвена песмарица. Беседа, Нови Сад 1997. *Православна духовна лира*, прикупила монахиња Анисија Миловановић, Манастир Лелић, Лелић 2003. *Духовна песмарица „Помози нам Благи Христе“*, Вреоци 2004. *Духовна песмарица „Теби, само Теби“*, Српска православна заједница Шид, Шид 2004.

забележио Ненад Барачки.²⁷ Поред тога, од деведесетих година 20. века веома је популарна композиција Миодрaга Говедарице. Ова композиција представља својеврсан феномен, јер је једино дело савременог живог српског композитора које се више година у континуитету изводи у различитим београдским црквама. Диригенткиња Јелена Тонић је у цркви Светог Александра Невског увела велики број руских причасних химни *Тјело Христово* за вишегласни хор. У овој цркви се од пре две године пева само стих *Тјело Христово примите, извора бесмртнога окусите*, а наставак се не пева, осим на Васкрс. Осим тога, ова диригенткиња практикује да (када има много причасника) *провуче* причастен празника и док се народ причешћује.

Појци који певају византијске напеве, током причешћа верника певају уобичајени стих *Тјело Христово* на велики број различитих мелодија или, уколико то дозволи или сугерише свештенослужитељ, настављају да певају причасну песму предвиђену типиком коју су певали и за време причешћа свештеника. Осим предвиђених стихова, певачи који певају византијске напеве, током причешћа певају прикладне псалме. То је било посебно заступљено деведесетих година 20. века у пракси женског византијског хора *Свети Јован Дамаскин*. Хористкиње певају најчешће 150. псалам, затим 148–149, 22, 23. Псалми се поју на црквенословенском језику (осим псалма 22. *Господ је пастир мој* на савременом српском језику). Владимир Јовановић²⁸ и Катарина Љубојевић²⁹ укרוјили су на византијске мелодије текстове ових псалама.

Време причасна као простор за проповед или исповест

Осим за певање причасне песме, време за причешће свештеника веома често се користи за проповед, тако да се за то време не пева. То је релативно новија пракса коју констатује и Фундулис у Грчкој. Он каже да су „смртоносни ударац причасну задали теолози премештањем проповеди на причастан“.³⁰ Иако неки свештеници проповедају непосредно после читања Јеванђеља, ипак се већи број одлучује на ову активност током причешћа свештеника или после давања завршног отпуста на Литургији, јер тек тада долази већина верника. Карактеристика савременог доба је да верници углавном долазе пред крај Литургије, да узму нафору, а не да се причесте. Међутим, у неким београдским црквама је присутан и сасвим супротан феномен, који такође представља велико *теолошко* и духовно искушење савремене Српске православне цркве. Током Литургије обавља се света тајна исповести. Према подацима добијеним током овог истраживања, у неким црквама постоји мали број свештеника или има пуно људи за исповест, тако да се ово време, како моји саговорници кажу, понекад продужи „и на пола сата“. Ту је могуће отпевати разноврстан репертоар причасних песама. У неким ситуацијама се после „пола сата“ певања причасних песама прибегавало читању псалтира или житија светих за тај дан.

27 Барачки 1923 [1995], 61-62.

28 Владимир Јовановић, по образовању композитор, оснивач је хора „Свети Јован Дамаскин“ и учитељ византијског појања из Београда (Благојевић 2005, 165; Јовановић 2012, 7; Благојевић 2014, 151)

29 Катарина Љубојевић из Београда, учила је византијско појање у Атини у Атинској конзерваторији осамдесетих година 20. века. Активно је певала на богослужењима у београдско-карловачкој и другим митрополијама СПЦ (по позиву) током деведесетих година 20. века (Благојевић 2014, 150).

30 Фундулис 2004, 205.

Закључак

Ово истраживање је показало да на избор причасне песме утичу различити фактори, као што су вештина-умеће и преданост послу певача, музички укус и теолошко образовање хоровођа, певача, свештенства и верног народа. Један од веома битних фактора је и „стил“ певања.

У савременој пракси у Београдско-карловачкој митрополији се не користи велик број типичком предвиђених причасних песама. Теоретски, одабир песама иде од стручних лица хоровођа, ка певачима. Међутим, у пракси често певачи утичу на одлуке својих диригената. Поред тога, на хоровође утичу надлежни парохијски свештеници и верни народ. То је довело до ситуације да на Литургијама доминирају *Хвалите* за причешће свештеника и *Тјело Христово* за причешће верног народа. Типика се држе певачи који певају византијским „стилом“ који се негује у свега неколико цркава (капела Светог Јована Богослова на Теолошком факултету, капела Светог Јована Златоустог у Студентском граду, манастир Светог Архангела Гаврила у Земуну, црква Светих апостола Петра и Павла на Топчидеру). Певачи који певају византијским „стилом“ за сваку прилику на располагању имају велики број причасна, у више варијанти. Моја ранија истраживања су показала да овај напев углавном из идеолошких разлога није широко распрострањен на територији истраживане митрополије.³¹ Међутим, поред идеолошких разлога, ту је и парадоксална чињеница да је од стране једног дела црквеног клира и верника овај начин певања препознат као *нов* и *неуобичајен*. Верници углавном желе да слушају стално исте мелодије, независно од стила певања. Долази до ситуације да једандео верника и свештеника као *традиционалне* препознаје само оне причасне песме на које су навикли.

Искуства испитаника у овом истраживању показују да је, како кажу, „*црква много осетљива на иновацију. Када се појави неко ко примети да је добро бавити се поетиком, стварати нове спевове и мелодије, то се посматра као нешто чудно.*“ Искуство диригента Маринковића јесте да су верници навикли на одређене песме и када вишегласни хор промени устаљени репертоар, они негодују: „*Дежавало се да када отпевамо нешто пригодно, али мање познату мелодију, људи прилазе после Литургије и са негодовањем коментаришу – зашто то певате, ово није концерт, хоћемо наше!*“

Истраживање је показало да су ставови верника и свештеника у вези са одабиром причасних песама, а посебно спрам богомољачких песама, веома различити. Ту се може издвојити неколико врста одговора. У једну групу спадају *пасивни* верници и свештеници који сматрају да певачи треба да одлучују шта ће се на богослужењима певати. Они сматрају да ће певачи моћи најбоље да отпевају оне песме које сами одаберу и које им у том тренутку одговарају. Са друге стране, *активни* верници и свештеници утичу на избор причасних песама.

Према Маринковићу „*људи доживљавају све што није уобичајено као нешто страно, непожељно*“. Ову потребу да се на свакој литургији током целог живота слушају исте песме можда је могуће објаснити психолошким стањем верника. Наиме, људи који су претрпели велике трауме имају потребу да буду у *непромењеном* стању. У савременим условима живота, опште несигурности и стреса људи Цркву доживљавају као ретко непроменљиву институцију. У том смислу захтевају да и мелодије буду исте, што није сасвим у духу православне креативности. Чак се често нарушава и типик, па се пева једно исто *Хвалите*, само да се не пева нешто *ново*, неуобичајено. Овој ситуацији доприноси и високи степен литургијске необразованости, што је последица историјских, политичких и друштвених фактора.

---

31 Благојевић 2005.

Осим тога, ово истраживање је показало да један део верног народа не воли дугачке напеве. Код верног народа за прихватање неке мелодије, главни критеријум је бржи темпо. У том контексту се може посматрати и популарност богомољачких песама које имају пријемчиве форме песама, где се риме лако усвајају и певају у живљем темпу. Људи у урбаним центрима живе убрзано и не могу да се опусте ни на богослужењима. Често и свештеници инсистирају да се пева брже.

У Српској православној цркви не постоји пракса да се нове ауторске композиције певају на богослужењима. Ретки су изузеци, као поменути причастан Говедарицекоји је успео највероватније зато што, како испитаници кажу, *звучи архаично*. Поред тога, мелодија је једноставна и ефектна, „удобна“ за певање. Диригент Маринковић је компоновао целу Литургију за вишегласни хор, дакле и причастан и *Тјело Христово*, али његов хор то никад није певао! Овај композитор није дао те композиције својим хористима из страха да ће звучати „мало чудно“. Каже да је код нас тешко реализовати извођење нових композиција на богослужењима, „нема интересовања, лакше ми је да та музика стоји на папиру“.

Највећу динамику богослужењима дају богомољачке песме. Поникле у првој половини двадесетог века у руралним срединама наилазе на топли пријем и одјек код верног народа у урбаним срединама почетком 21. века. Ове песме у многим престоничким храмовима спајају вернике свих узраста, независно од нивоа образовања. Кључ њиховог успеха је у томе што покривају више функција. Певане на говорном српском језику свима су разумљиве, а њихове једноставне народне мелодијске линије на емотивном нивоу вернике повезују са завичајем.

Ипак, и спрам богомољачких песама су подвојена мишљења. Један део црквеног клира, стручних људи који се баве црквеном музиком и обичних верника реагује са негодовањем на извођење ових и других песама које нису по типичу.³² Међутим, као што примећује Ашковић, хришћанска литургија је дијакхронијски „надограђивана текстовима који су били паралитургијски, али су временом прихватани и легализовани. Богомољачке песме се уклапају у поменути стваралачки процес и принцип“.³³

Оно што се поставља као проблем и питање које захтева даља истраживања у српској и у другим помесним православним црквама је феномен савременог *нестваралаштва* у домену химнографије и отпора спрам *нових*, тј. непознатих мелодијских линија.

Литература

Ашковић, Драган (2006): „Богомољачке песме и њихов однос према народној и црквеној традицији“, Зборник радова са научног скупа, *Дани Владе Милошевића*, Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци, Академија умјетности Бања Лука, 17-31.

Ашковић, Драган (2010): *Паралитургијске песме код Срба*, Докторска дисертација. Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци, Академија умјетности Бања Лука.

Барачки, Ненад М. (1995): *Нотни зборник српског народног црквеног појања по карловачком напеву*. Приредила Д. Петровић. Фототипско издање. Прво издање 1923. Крагујевац: „Каленић“, Музиколошки институт САНУ, Матица Српска.

32 Пено 2004.

33 Ашковић 2010, 274.

Благојевић, Гордана (2005): „О рецепцији црквене византијске музике у Београду крајем 20. и почетком 21. века (или како је Стеван Мокрањац постао **старији и српскији** композитор од Стефана Србина)“, *Гласник Етнографског института САНУ*, књ. LIII, Београд: Етнографски институт САНУ, 153-171.

Благојевић, Гордана (2014): „Византијско појање и родни идентитет у Србији и Грчкој (женски глас између божанске икономије и људске економије)“ Тематски зборник *Народна култура Срба између Истока и Запада*. Београд: Балканолошки институт САНУ, 139-156.

Духовна лира (1986). одабрао и средио протосинђел хаџи др Стефан Чакић, Нови Сад.

Духовна песмарица „Помози нам Благих Христе“ (2004). Вреоци.

Духовна песмарица „Теби, само Теби“ (2004). Шид: Србска православна заједница.

Зборник правила, уредаба и наредба Архијерејског Сабора православне српске цркве у Краљевини Србији (од 1839-1900 године) (1900). Београд: Свети Архијерејски Сабор.

Јовановић, Јелена (2012): „Идентитети изражени кроз актуелизацију свирања грађње кавала у Србији 90-тих година XX века“. *Музичке праксе Балкана: етномузиколошке перспективе*. (ур.) Д. Деспих, Ј. Јовановић, Д. Лајић-Михајловић, Научни скупови САНУ CXLLII. Одељење ликовне и музичке уметности књ. 8. Електронски оптички диск. Београд: Музиколошки институт САНУ, 1-27.

Керн, Кипријан (2003): *Литургија са химнографијом и хеортологијом*, Шибеник: Истина.

Ластавица Епископ Стефан (1969): *Српско православно народно црквено појање (други део), Празнично појање*, књига I. Београд: Епархија источноамеричка и канадска.

Мокрањац, Стеван Стојановић (1920): *Страно пјеније*. Београд: Литографија К. М. Бојковића.

Мокрањац, Стеван Стојановић (1922): *Српско народно црквено појање I*. *Осмогласник*, Београд: Издање књижаре Геце Кона.

Мокрањац, Стеван Стојановић (1935): *Православно српско народно црквено појање, Опште појање*, Београд.

Мокрањац, Стеван Стојановић (1995): *Духовна музика I, Литургија*, Сабрана дела том 4. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Књажевац: „Нота“.

Мокрањац, Стеван Стојановић (1995): *Духовна музика II*, Сабрана дела том 5. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Књажевац: „Нота“ Књажевац.

Николајевић, Протојереј Василије (1984): *Велики типик (устав црквени)*, четврто исправљено и допуњено издање, Београд.

Остојић, Тихомир (2010): *Православно црквено пјеније*. Нови Сад – Београд: Матица српска и Музиколошки институт САНУ.

Пено, Весна (2004): „Типиком непрописане причасне песме у новијој традицији српског црквеног појања“, *Музикологија*, Београд: Музиколошки институт САНУ, 121-151.

Перковић-Радак, Ивана (2006): „Музика и православно богослужење“, *Музиколошке и етномузиколошке рефлексије*, Београд: Факултет музичке уметности, 57-70.

Перковић-Радак, Ивана (2008): *Од анђеоског појања до хорске уметности*, Београд: Факултет музичке уметности.

Појте Богу нашему, појте (1997): Молитвена песмарица. Нови Сад: Беседа.

Православна духовна лира (2003): прикупила монахиња Анисија Миловановић. Лелић: манастир Лелић.

Ранковић, Сања (2008): „Народно певање“, *Енциклопедија српског народа*, Београд: Завод за уџбенике, Београд, 715.

Станковић, Корнелије (1994): *Православно црквено појање у српског народа*. Фототипско издање. Београд – Нови Сад: Музиколошки институт САНУ, Завод за културу Војводине.

Типик, богослужбене напомене за годину господњу 2015 (2014). Београд: Свети Архиепископски Синод Српске православне цркве.

Фундулис, Јоанис (2004): *Литургија I, Увод у свето богослужење*. Краљево: Епархија жичка.

Gordana Blagojević

**COMMUNION SONGS BETWEEN *HABIT* AND *INNOVATION*.
MODERN MUSICAL PRACTICE IN CHURCHES
OF BELGRADE-KARLOVAC METROPOLITENATE**

This research focuses on the factors that influence formation of modern repertoire of liturgical songs in the case of communion songs in musical practice on the territory of Belgrade-Karlovac Metropolitanate. Only small number of communion songs provided in typicon is used at church services. This paper examines the complex relationship between the choirmaster and church music singers (chanters), the clergy and the faithful who attend religious services, through the selection of communion songs. Different factors influence the choice of communion song: skills-mastership and dedication of the singers, musical taste and theological education of choirmasters, singers, clergy and the faithful. One of the most important factors is singing style. The paper observes phenomenon of modern *non-creating* in the domain of hymnography and resistance to the *new*, i.e. unknown melody lines in Serbian, as well as the other local Orthodox churches, which requires further research.

CHURCH STUDIES

Year **XV**

Number **15**

The Centre of Church Studies
University of Niš, Center for Byzantine-Slavic Studies
International Center for Orthodox Studies
Niš, 2018

Година XV

Број 15

Центар за црквене студије
Универзитет у Нишу, Центар за византијско-словенске студије
Међународни центар за православне студије
Ниш, 2018

Издавачи

Центар за црквене студије, Ниш
Универзитет у Нишу, Центар за византијско-словенске студије
Међународни центар за православне студије, Ниш

Редакција:

академик Анатолиј Турилов (Москва), др Жан Клод Ларше (Стразбур),
академик Витомир Митевски (Скопље), др Иван Христов (Софија),
др Ростислав Станков (Софија), др Александар Наумов (Венеција),
др Бранислав Тодић (Београд), др Борис Брајовић (Никшић),
др Слађана Ристић Горгиев (Ниш),
др Владимир Цветковић (Ниш), др Симиша Мишић (Београд),
др Бранко Горгиев (Ниш), др Панос Софоулис (Атина),
др Изабела Лис Вјелгош (Познањ), др Дарко Крстић (Ниш),
др Владимир Алексић (Ниш), др Борис Стојковски (Нови Сад),
др Мажана Кучинска (Познањ), др Кристина Митић (Ниш), секретар,
др Ангелики Деликари (Солун), међународни секретар

Уредник

Др Драгиша Бојовић (Ниш)

Адресе

Центар за црквене студије
18000 Ниш, Обреновићева бр. 20
телефон: 063 847 84 99, e-mail: bodra@ptt.rs

Универзитет у Нишу, Центар за византијско-словенске студије
18000 Ниш, Универзитетски брз бр. 2
e-mail: dragisa.bojovic@filfak.ni.ac.rs

Међународни центар за православне студије
18000 Ниш, Обреновићева бр. 20

Графичко решење назива часописа
Светозар Пајић Дијак

Илустрација на корици
Застава у дечанском Чешворојеванђелу (последња чешвртина XIV века, бр. 6)

Штампа: ПУНТА, Ниш

Тираж: 250 примерака

Издаје једном годишње

Електронско издање: www.crkvenestudije-churchstudies.org